

Plan Evaluatie: Weerbare Vaders

Vital Cities
and Citizens

Erasmus University Rotterdam
Make it happen.

Plan Evaluatie: Weerbare Vaders

International Institute of Social Science (ISS)

Vital Cities and Citizens | Erasmus University Rotterdam (EUR)

Dr. Naomi van Stapele, Olivia Bwalya

A. Introductie

Het International Institute of Social Studies (ISS) in Den Haag heeft aan de gemeente Den Haag aangeboden om onbezoldigd een planevaluatie van het projectplan 'Methodiek Opvoeddebatten met Migranten Vaders' (hierna 'projectplan' genoemd) uit te voeren. Dit project wordt uitgevoerd in Den Haag door Trias Pedagogica. Dit is een adviesbureau voor interculturele pedagogiek en opvoedingsvraagstukken dat als basis voor haar methodiek drie domeinen van opvoeding in acht neemt; namelijk de thuis-, school-, en maatschappelijke omgeving van een kind. Het project (hieronder ook 'de interventie' genoemd) heeft als doel om vaders met een migrantenachtergrond en een lage sociaaleconomische status (hierna 'vaders' genoemd) te ondersteunen in het ontwikkelen van 1) (zelf-)vertrouwen, 2) netwerk, 3) kennis, en 4) instrumenten om 'ontsporing en vervreemding' te voorkomen en te signaleren bij hun kinderen. Ook worden de vaders in contact gebracht met professionals om waar nodig ook eventueel hulp in te kunnen roepen van overheidsinstanties. Deze doelen worden nagestreefd middels een serie van zeven opvoedingsdebatten.

De planevaluatie is erop gericht om de onderliggende conceptuele aannames van het plan wetenschappelijk te onderzoeken door deze kritisch tegen het licht te houden van relevante debatten in nationale en internationale literatuur (hierna 'literatuur' of 'onderzoek' genoemd). Wij hopen op deze manier bij te dragen aan een betere conceptuele fundering en positionering van het plan. De evaluatie van het plan kijkt dus vooral naar de meest relevante (impliciete) conceptuele aannames omdat deze de basis vormen voor de keuzes die zijn gemaakt in het plan en naar verwachting grote gevolgen hebben voor de effecten op korte en lange termijn.

Onderzoeksvragen

1. Welke impliciete en expliciete conceptuele aannames (bv. over radicalisering) liggen ten grondslag van het projectplan?
2. Welke impliciete en expliciete aannames over causaliteit en correlatie liggen ten grondslag van het projectplan?
3. Welke impliciete en expliciete aannames over proces en effectiviteit liggen ten grondslag van het projectplan?

De methode voor de evaluatie van het projectplan bestond allereerst uit een analyse van het projectplan om de belangrijkste concepten en de bijbehorende onderliggende aannames te achterhalen. De conceptuele aannames (vraag 1) bleken vooral betrekking te hebben op de keuze van bepaalde termen, bv. weerbaarheid in plaats van veerkracht, en over de verdere conceptuele invulling van deze begrippen in specifieke kernpunten (bv. kracht en zeggenschap). Dit gaf ook direct inzicht in de aannames rondom causaliteit/correlatie (vraag 2) en effectiviteit (vraag 3), bijvoorbeeld waar het gaat om de focus op kracht en zeggenschap en de verwachting van een positief en langdurig effect van de interventie.

We hebben de aannames en kernpunten getoetst en verder uitgevraagd tijdens verdiepende interviews met twee medewerkers en met twee trainers van Trias Pedagogica die allen betrokken zijn bij de ontwikkeling en/of uitvoering van het projectplan. Ter aanvulling zijn er ook verdiepende gesprekken gevoerd met twee medewerkers van de gemeente Den Haag om te toetsen hoe de aannames van het projectplan resoneerden bij de gemeente.

Wat betreft de literatuur hebben we vooral relevante nationale en internationale sociologische en antropologische literatuur meegenomen in onze analyse van de aannames. De keuze voor deze twee specifieke vakgebieden heeft zowel met de wetenschappelijke achtergrond van de hoofdonderzoeker te maken (antropoloog) als met de aandacht in deze literatuur voor de relatie tussen conceptuele kaders van vergelijkbare projectplannen en (de planning, uitvoering en effecten van) dit soort interventies. We hebben ons in het literatuuronderzoek vooral gericht op de meest vooraanstaande wetenschappelijke debatten die het projectplan aanraakt, namelijk: 1) Weerbaarheid, 2) Radicalisering, en 3) Opvoedondersteuning. De onderliggende aannames en bijbehorende kernpunten van het projectplan die wij hebben geïdentificeerd en verdiept, samen met Trias Pedagogica en de medewerkers van de gemeente, gaven ons handreikingen over de manier waarop door hen invulling wordt gegeven aan deze debatten. Deze posities zijn dan ook richtinggevend geweest in het literatuuronderzoek waarin wij deze posities tegen het licht van wetenschappelijke debatten hebben gehouden. Deze posities (aannames en bijbehorende kernpunten) zijn ook leidraad geweest voor de verdeling en (sub-)titels van de verschillende tekst-onderdelen in de onderstaande secties.

De beperkingen van dit onderzoek hebben allereerst met het tijdsbestek te maken die de onderzoekers hadden om te investeren in de planevaluatie aangezien het om een onbezoldigde activiteit ging midden in de periode van online lesgeven ten tijde van de COVID19 pandemie. Online lesgeven kost drie keer zoveel tijd waardoor de onderzoekers wat beperkter waren in tijd dan eerst verwacht (en gewild) in de uitvoering van de planevaluatie. Zoals aangegeven, hebben beide onderzoekers een achtergrond en netwerken in de sociale wetenschappen, en dit heeft grotendeels de kaders van het nationale en internationale literatuuronderzoek bepaald. Een andere beperking werd ook veroorzaakt door de COVID19 pandemie, hierdoor konden de onderzoekers namelijk niet met de deelnemende vaders zelf spreken.

In het onderstaande bespreekt het rapport van de evaluatie eerst de (impliciete) aannames en posities van het projectplan in de context van de meest relevante wetenschappelijke debatten. Daarna gaat de evaluatie dieper in op de insteek van het plan en de keuze voor ontsporing en vervreemding in bredere zin en niet alleen specifiek gericht op radicalisering. Op basis van deze discussies volgt daarna nog een korte praktische beschouwing van de focus op vaders en van opvoeddebatten als aanpak in het projectplan. Tot slot, wordt elk onderdeel afgesloten met een korte aanbeveling, en aan het eind van het rapport geven we kort een conclusie weer.

B. Weerbaarheid als Debat

De titel van de interventie, 'Weerbare Vaders', roept uiteraard direct vragen op over de operationalisering van het concept 'weerbaarheid' in het plan. Ondanks dat deze term niet expliciet gedefinieerd wordt in het plan kregen wij een goede indruk wat Trias Pedagogica begrijpt als weerbaarheid in de interviews met de medewerkers en trainers.

"Dat is het probleem van pedagogiek en opvoeding, dat je, jezelf afvraagt: wat is een goeie opvoeder? Een weerbare vader voor ons is iemand die kennis heeft en iemand die meer kennis wil vergaren over opvoeding. Iemand die de vaardigheid wil leren over hoe anders om te gaan

met zijn kinderen. Die aandacht geeft aan zijn kinderen, maar ook structuur en regels stelt in het gezin, samen met de partner. Een weerbare vader is iemand die goed kan communiceren met zijn partner, over taakverdeling, over alles.” [Medewerker Trias Pedagogica]

In Engelstalige literatuur wordt meestal gebruik gemaakt van *resilience*. Wat deze term precies inhoudt blijft onderwerp van academisch debat waarvan de accenten niet alleen per domein worden bepaald (bv. gezondheidszorg, klimaat of veiligheid) maar ook door de tijd heen veranderen (Martin-Breen & Anderies 2011; Holling 1973). De letterlijke betekenis van het woord ‘resilience’ in het Engels verwijst naar de *mogelijkheid* tot terugspringen of herstellen (Folke 2006; Francis & Bekera 2014). Het refereert vaak ook naar het opvangen van een klap en naar het evenwicht handhaven of herstellen na druk, een klap of een schok (Berry, 2013; Sharifa & Yamagata, 2016). In het Engels betekent *resile* terug omhoogkomen, zoals een boei die onder water wordt gedompeld en na loslaten weer omhoog springt en de oude positie herneemt (Duyndam 2016).

In het Nederlands wordt *resilience* meestal vertaald als weerbaarheid en veerkracht, en heel soms ook als incasseringsvermogen. Met de termen weerbaarheid en veerkracht brengt de Nederlandse taal een belangrijke nuance in het internationale debat. In deze zin, is de keuze voor de titel ‘weerbare’ vaders in plaats van ‘veerkrachtige’ vaders voor de interventie zeer interessant. Deze keuze wordt gesteund door een voorgesteld filosofisch onderscheid tussen weerbaarheid en veerkracht waarbij weerbaarheid kan worden gezien als een voorwaarde voor veerkracht (Duyndam 2016). Weerbaarheid suggereert in deze betekenis de *mogelijkheid* tot terugspringen van een individu, gemeenschap en/of systeem, en de actie van het terugspringen op zichzelf kan dan worden aangeduid als veerkracht.

Voorwaarde voor Veerkracht

De Nederlandse term veerkracht wordt net als *resilience* in het Engels meestal gezien als reactief, dat wil zeggen in reactie op tegenslag, weerstand en druk. In toenemende mate wordt ook aanpassing meegenomen in de gangbare definities van veerkracht, en één van de medewerkers van de gemeente benadrukte dat ook groei een belangrijk onderdeel is geworden van beleidsdenken in deze context (Interview 3). Veerkracht kan dus naast hertel ook verwijzen naar het vermogen van een organisatie, individu of groep mensen om zich aan te passen aan een situatie door via reflectie en innovatie een transformatie (en ook zelfs groei) teweeg te brengen (Folke 2006; Sharifi & Yamagata 2014; Woods 2015).

Weerbaarheid als een voorwaarde voor veerkracht kwam in alle interviews met Trias Pedagogica medewerkers impliciet naar voren (interview 1, 2 & 5). Significant was wel dat beide trainers en een medewerker van Trias Pedagogica aangaven dat dit soort termen niet echt resoneren met de vaders, en zij deze termen op zeer concrete wijze vertalen tijdens de trainingen naar de leefwerelden en taal (begrippenkaders) van de deelnemers. In relatie tot het definiëren van weerbaarheid werd tijdens de interviews bijvoorbeeld veelvuldig verwezen naar de onderliggende attitude, vaardigheden en kennis (informatie) waardoor de vaders “beter kunnen omgaan met hun kinderen en hen kunnen behoeden voor gevaren” (Interview 1). In relatie tot de vaders in kwestie werd aangegeven dat het hier gaat om datgeen wat zij ‘nodig hebben’ om betrokken te worden en/of te blijven bij hun kinderen zodat radicalisering kan worden voorkomen of tijdig kan worden bijgestuurd (Interview 2). De volgende stappen werden als cruciaal aangestipt: 1) bewustwording van de eigen positieve invloed op hun kinderen, 2) betere communicatie, en 3) meer tijd doorbrengen met elkaar (Interview 1, 2 & 5). In dit licht bekeken is de keuze voor de term weerbare vaders in deze interventie dan ook uiterst passend, aangezien het hier om een preventieve aanpak gaat dat streeft naar het leggen van een basis voor vaders om blijvend weerbaarheid te ontwikkelen.

Zowel Trias Pedagogica als de gemeente spraken de verwachting uit dat weerbare vaders direct van invloed zijn op de weerbaarheid van hun kinderen, waarbij allen ook tegelijkertijd aangaven dat veel meer factoren een rol spelen (Interview 1, 2, 3, 4 & 5). De gemeente liet hier een fris en realistisch geluid horen. Beide medewerkers van de gemeente gaven het grote belang aan van de betrokkenheid van vaders in de opvoeding van jongeren met een migrantenachtergrond en met een lage sociaaleconomische status (hierna 'jongeren' genoemd). Opvallend was dat beiden de preventieve aanpak volledig omarmden omdat deze betrokkenheid op lange termijn wellicht verschillende problemen kan voorkomen. Internationaal gezien is dit een vernieuwende kijk voor een (lokale) overheid omdat wereldwijd nog te veel wordt uitgegaan van zeer gerichte (specifieke) interventies met (direct) meetbare uitkomsten, en niet vanuit een preventieve blik die de onderliggende samenhang erkent tussen verschillende vormen van ontsporing en vervreemding (Interview 6, zie ook paragraaf E.).

Kracht en Zeggenschap

De interventie is gericht om vaders weerbaarder te maken door hen bewuster te maken van: 1) hun positieve invloed op het eigen kind, 2) wat ze al weten (als individu en collectief/groep deelnemers), en 3) hoe ze (samen) veranderingen kunnen ontwikkelen en aanbrengen in attitude, vaardigheden en kennis op punten die zij zelf van belang achten (Interview 1 & 2). Deze positieve en democratische benadering vertrekt vanuit wat de vaders al voor (culturele en sociale) mogelijkheden in huis hebben. Een van de medewerkers van Trias Pedagogica gebruikte allereerst het woord kracht hiervoor (Interview 1). Het nemen van kracht als uitgangspunt staat in tegenstelling tot het achterstandsdenken en paternalisme dat nog steeds domineert in veel ouderschapsinterventies, ook in Nederland (Van den Berg 2016). De interventie hoopt op deze manier de handelingsverlegenheid bij vaders weg te nemen door hen aan te moedigen om regie te pakken vanuit kritisch gekozen handelingsperspectieven en bijbehorende instrumenten. Deze worden middels laagdrempelige gesprekken door de vaders in samenspraak (verder) ontwikkeld en/of geoefend (bv. door het gebruik van het kaartspel) — steeds onder de democratische begeleiding van de trainers die (zo) dicht (mogelijk) bij hen staan in termen van culturele en sociale posities.

“Wij focussen op bewustwording en kennisoverdracht in de opvoeddebatten. Bewustwording is voor ons het belangrijkste. Zeven keer is al veel voor de meeste vaders. We doen het ook stap voor stap, om de keuze aan de vaders te laten. Na één keer vragen wij 'willen jullie verder? Tot nu toe als willen ze altijd verder en hebben ze het gevoel eigenaar te zijn van het proces. We plannen samen met hen.” [Medewerker van TRIAS PEDAGOGICA]

Het woord wat één van de medewerkers en beide trainers van TRIAS PEDAGOGICA gebruikte hiervoor en wat ook terugkomt in het plan was: faciliteren (Interview 1 & 5). Dit is een term met een lange geschiedenis in de theorie en praktijk van participerende pedagogiek (Livingstone 2006; Rancière 1991; Freire 2005) en verwijst naar de diepere ambitie van Trias Pedagogica om macht binnen de groep evenredig te distribueren, waar dit kan. Dit resoneert ook met de literatuur waarin weerbaarheid eveneens soms vertaald wordt in termen van zeggenschap hebben over het eigen leven, en verwijst naar 'agency' en handelings- en interpretatieruimte zodat individuen gebeurtenissen en omstandigheden beter kunnen duiden en hiernaar kunnen handelen (Duyndam 2016). Weerbaarheid wordt ook vaak gelijkgeschaard met het hebben van een zekere creativiteit en improvisatievermogen in het reageren op uitdagingen en tegenslag zodat iemand niet bezwijkt onder tegenslag of druk van omstandigheden, maar dus terug kan veren en herstellen (Zautra, Hall & Murray 2010), of zelfs innoveren en transformeren richting groei. In het plan en de interviews, borduurt Trias

Pedagogica dus terecht voort op een notie van weerbaarheid als basis voor veerkracht waarbij aandacht is voor zowel de connectie als het onderscheid tussen deze termen (Interview 1 & 2).

Een belangrijk aspect van de weerbaarheid van de vaders volgens zowel de gemeente als Trias Pedagogica is het collectieve proces van oplossingen zoeken, samen met andere deelnemers, waarbij leefwerelden (achtergronden en levensgeschiedenissen), waarden en normen en culturele contexten van de deelnemers als bronnen worden gebruikt (Ungar 2012; Poortinga, 2012). Tevens maakt de interventie directe contacten tussen de vaders en professionals om de kloof tussen beide actoren te verkleinen (zie ook: D. 'opvoedondersteuning als debat'). Onderzoek laat zien dat dit belangrijke componenten zijn van weerbaarheid van individuen omdat het hun keuzevrijheid en vaardigheden vergroot (Comes, Meesters & Torjesen 2019). Het versterkt ook een zekere gemeenschapsontwikkeling onder de vaders wat eveneens belangrijk is voor weerbaarheid (Paton & Johnston, 2001). Tegelijkertijd kan het de zelforganisatie onder deze vaders bevorderen, wat een andere belangrijke factor blijkt in het ontwikkelen van weerbaarheid (Norris et al. 2008).

“Het [opvoedebatten] sluit enerzijds goed aan vanuit een collectivistisch profiel met elkaar. Je hoeft niet in je eentje een kind op voeden, daar heb je de hele gemeenschap voor nodig.”
[Medewerker van TRIAS PEDAGOGICA]

Kortom, als weerbaarheid wordt begrepen als datgeen dat de mogelijkheid geeft tot een veerkrachtige reactie, dan is de focus op weerbaarheid in plaats van veerkracht dus een terechte keuze omdat het de preventieve en democratische aanpak van dit plan onderstreept.

Aanbeveling

Een meer expliciete argumentatie omtrent het begrip weerbaarheid in het plan zou de onderliggende ideeën en legitimatie van het plan en de aanpak nog verder kunnen versterken.

C. Radicalisering als Debat

In het kader van het plan, richten wij ons hier op radicalisering vanuit een jihadistisch perspectief. Dit neemt niet weg dat vele discussies over deze vorm van radicalisering ook betrekking hebben op extreemrechts of radicaal linkse en anders georiënteerde groepen. Literatuur geeft aan dat het belangrijk is om onderscheid te maken tussen radicalisering en extremisme (Schmid 2013). Dit is significant omdat verwarring rondom concepten als radicalisering en extremisme in een projectplan kan leiden tot verwarring in uitvoering, wat ook uiteraard gevolgen heeft voor een procesevaluatie en eventuele effectmeting.

Extremisme en Radicalisering

Het plan benoemt radicalisering van jongeren en niet extremisme waardoor impliciet een onderscheid wordt gemaakt tussen deze termen, wat wordt gestaafd door literatuur. Extremisme wordt namelijk veelal geduid door een verharding van een specifieke politieke ideologie die gegrond is op een volledige afwijzing van andere denkwijzen en ten koste gaat van diversiteit en inclusiviteit in denken en doen (Bellasio et al. 2018; Klausen et al. 2020). De meeste beleidsdefinities van extremisme verwijzen naar een nauwe ideologie dat geweld legitimeert als middel om politieke doeleinden te bereiken (De Deense Overheid 2016: 7; Hemmingsen 2015). Radicalisering in deze context kan dan worden begrepen als een proces waarin een individu zich steeds meer identificeert met een extremistisch gedachtengoed en hierdoor in toenemende mate het gebruik van geweld accepteert om bepaalde politieke doelen te bereiken (Smith 2015). Ondanks het gegeven dat radicalisering en

extremisme soms moeilijk te onderscheiden zijn als concepten en nog vaak door elkaar worden gebruikt, blijkt het zinvol en gangbaar in onderzoek om radicalisering als het proces van een individu richting extremisme te begrijpen. Hierbij wordt wel vaak de voorzichtigheid geboden dat radicalisering in gedachtengoed niet per definitie hoeft te leiden tot gewelddadig extremisme, d.w.z. het deelnemen aan geweldpleging om een specifiek politiek doeleinde te bereiken (Hafez & Mullins 2015).

Het is ook belangrijk om expliciet aan te geven dat de meeste studies over radicalisering niet per definitie uitgaan van een relatie tussen religiositeit en extremisme en dus ook niet direct een relatie leggen tussen identificatie met en praktiseren van een strenge religieuze leer enerzijds en radicalisering anderzijds (Klausen et al. 2020). Deze nuance werd ook door beide medewerkers van de gemeente gezien als zeer relevant, helemaal omdat er een gevoeligheid kan liggen rondom het bevragen van religieuze en culturele identificaties en motieven gezien de veelvuldige ervaringen van uitsluiting op dit gebied onder de deelnemende vaders (Interview 3 & 4).

Wel werd vanuit de gemeente zorgen geuit over de mogelijkheid dat deelnemende vaders zich sterk identificeren met religieuze leiders die bijvoorbeeld ondemocratische richtlijnen verkondigen (bijvoorbeeld over gender relaties). Dit zou het kritisch denken en democratisch karakter van de debatten negatief kunnen beïnvloeden (interview 3). In de interviews met de trainers van Trias Pedagogica kwam naar voren dat het in al die jaren nog nooit was voorgekomen dat vaders een dermate starheid vertoonden dat dit het dialogisch en democratisch proces van de debatten, en dus de bijbehorende bewustwording onder de deelnemers, in de weg stond (interview 5). Dit zou verder kunnen worden onderzocht in een procesevaluatie.

Cognitieve en Gedragmatige Radicalisering

Een verdere nuance in het operationaliseren van radicalisering in het plan zou Trias Pedagogica kunnen ondersteunen in het specificeren en legitimeren van de aanpak. Onderzoek geeft bijvoorbeeld aan dat het maken van onderscheid cognitieve en gedragsmatige radicalisering zinvol kan zijn om zowel verschillen als connecties tussen gedachtengoed en specifieke acties in zicht te houden. Cognitieve radicalisering houdt het verwerven van waarden, standpunten en politieke opvattingen in die andere (vaak meer dominante) denkbeelden binnen een specifieke maatschappelijke context uitsluiten (Hafez & Mullins 2015; Borum 2011). Gedragsradicalisering uit zich bijvoorbeeld in een actie-traject van isolatie, het verkleinen van de sociale kring, en andere kleding gaan dragen. Dit kan uiteindelijk leiden tot gewelddadig handelingen die worden gelegitimeerd door extremistisch gedachtengoed. Gedragsradicalisering en extremisme liggen heel dicht bij elkaar, wat niet hoeft te gelden voor cognitieve radicalisering. Over het algemeen is cognitieve radicalisering veel wijdverbreider dan gedragsmatige radicalisering en waarschijnlijk veel uitgebreider dan de statistieken suggereren (Hafez & Mullins 2015: 961). Tegelijkertijd komt het ook voor dat individuen die betrokken zijn bij een terroristische daad geen of nauwelijks een specifieke ideologie aanhangen en slechts oppervlakkige kennis hebben over de doctrine van de groep (Borum 2011: 9; Interview 7).

Er is naast veel debat over de conceptualisering van radicalisering, ook overeenstemming in de literatuur die aangeeft dat radicalisering een proces lijkt te zijn waarbij verschillende multidimensionale en interacterende factoren en dynamieken betrokken zijn. Dit suggereert een grote diversiteit in vormen van radicalisering (Dzhekova et al. 2016: 12). Het is dan ook belangrijk om radicalisering te begrijpen vanuit de constant veranderende interacties tussen micro, meso en macro factoren, vanuit het perspectief van een individu, en in de context van bredere structurele omstandigheden. Radicalisering kan in deze zin dus alleen worden begrepen vanuit het snijpunt van persoonlijke ervaringen, omgevingsfactoren en structurele processen van bijvoorbeeld uitsluiting (Dzhekova et al. 2016: 19; Lia & Skjølberg 2004; Della Porta & LaFree 2012).

Het plan van Trias Pedagogica lijkt in overeenstemming met de conclusie dat het proces van radicalisering van een individu wordt beïnvloed door allerlei zeer complexe en veranderlijke factoren en processen die te maken hebben met persoonlijke problemen binnen bv. gezin, leeftijdsgroep, school context, en bredere maatschappij (Ayanian et al. 2018; Nasser-Eddine et al. 2011). In de interviews met de medewerkers en de trainers van Trias Pedagogica gaven zij aan dat persoonlijke ervaringen van uitsluiting en percepties vaak de basis vormen waarop radicaal gedachtengoed vat krijgt onder jongeren (Interview 1,2 & 5). Dit wordt ondersteund door onderzoek dat aangeeft dat persoonlijke problematiek veelal de voedingsbodem vormt voor het begrijpen van maatschappelijke en zelf wereldwijde fenomenen (zoals bijvoorbeeld oorlogen) vanuit een extremistisch oogpunt (Doosje et al. 2013).

"Radicalisering is een probleem dat eerder opgelost kan worden. Zonder de onderliggende problemen op te lossen is de kans groot dat iemand weer terugvalt" [Trainer van Trias Pedagogica]

Vaders spelen een belangrijke rol, zoals ook beneden verder wordt aangeduid in paragraaf F, en het is zeker te verwachten dat het versterken van weerbaarheid onder deze vaders bijdraagt aan weerbaarheid van hun kinderen. Dit neemt niet weg dat er vele factoren en processen invloed hebben op het proces van radicalisering en preventie daarvan. Een interventie als deze moet dan ook constant in relatie worden beschouwd en geanalyseerd van andere interventies, bijvoorbeeld gericht op het tegengaan van racisme op school, bij politie en op de arbeidsmarkt.

Aanbeveling

De aanpak en de ideeën over radicalisering van jongeren die ten grondslag liggen aan het plan zouden nog meer kunnen worden uitgediept door te expliciteren hoe deze in verband staan met pedagogiek en de rol van vaderschap. Ook is het belangrijk om de positie van de interventie te expliciteren in de context van micro, meso en macro factoren in radicaliseringsprocessen. Dit zou helpen om zowel de uniciteit als de beperkingen van het plan beter toe te lichten. Met beperkingen wordt hier bedoeld dat weerbare vaders niet de structurele uitsluiting van hun kinderen bijvoorbeeld op school of werk kunnen tegengaan. Weerbare vaders kunnen hun kinderen hier beter mee leren omgaan, maar de verantwoordelijkheid om structurele uitsluiting tegen te gaan ligt bij de (lokale) overheid.

D. Opvoedondersteuning als Debat

"In het begin vragen wij aan de vaders: 'wat is voor jullie opvoeden?' We werkentijdens de debatten met wat zij ons aanbieden. Wij laten de andere vaders antwoord geven. 'Wat zou jij doen als je in de situatie komt?' En dan kunnen anderen zeggen 'ik zou dit doen'. Vaak zijn dat de beste oplossingen." [Medewerker van Trias Pedagogica]

Opvoedingsondersteuning door middel van bijvoorbeeld opvoeddebatten worden doorgaans door de staat aan burgers aangeboden op specifieke gebieden waar sociale problemen, en met name opvoedingsproblemen, het ernstigst worden geacht (Mepschen 2012; De Wilde 2015). Dit soort interventies zijn vaak een onderdeel van een breder aanbod van opvoedingsondersteuning en hebben veelal twee verschillende accenten: 1) het voorkomen van schade of 2) het bevorderen van sterke punten (Gardner 2003). Trias Pedagogica gaf aan vooral te vertrekken vanuit accent 2; d.w.z. het versterken van de posities van de vaders als opvoeders (Interviews 1, 2 & 5). Dit werd ook onderstreept als zeer relevant door de medewerkers van de gemeente (Interview 3 & 4).

“Wij spreken niet in termen van problemen, maar in oplossingen. Wij gaan juist uit uitgaan van het goede, en: ‘wat wil JIJ eigenlijk bereiken?’” [Medewerker van Trias Pedagogica]

Het plan van Trias Pedagogica loopt in deze zin ver voorop in een lichte verschuiving die gaande is in Europese ouderondersteuning. Deze verschuiving beweegt van een meer paternalistisch model gericht op problemen, zwakheden en risicofactoren in het ouderschap, naar een model dat uitgaat van wat ouders al in huis hebben en dat zich richt om dit te versterken. Vaak is het doel in het paternalistische model om het ‘tekort’ te compenseren en ouders om te vormen tot ‘participatieve burgers’ (Vollebergh 2020). De medewerkers en trainers van Trias Pedagogica gaven allen aan te vertrekken vanuit de kracht van de vaders en dat de debatten eerder een dialoog zijn dan een daadwerkelijk debat. Beide medewerkers van de gemeente benadrukten ook allebei het belang van het dialogische karakter van de interventie.

Deze dialogische aanpak om de vaders te betrekken in een interventie dat hen begeleidt om handreikingen te ontwikkelen neemt de leiding in de reeks ouderschapsinterventies die vanuit participatie opereren (Moran et al 2004). Deze democratische vorm van ouder-tot-ouderondersteuning heeft zoals gezegd de afgelopen decennia een lichte groei gekend en wordt gebruikt in verschillende domeinen van opvoedingsondersteuning (Ivan, Da Roit, & Knijn 2014; Holloway & Pimlott-Wilson 2014; Kurtz 1997; Ainbinder et al. 1998). Alleen is voorzichtigheid geboden omdat niet alle interventies die opereren vanuit deze instelling ook daadwerkelijk participatief zijn; het risico blijft om toch terug te vallen in een paternalistische aanpak. Trias Pedagogica behoedt zich hiervoor door de regie constant terug te geven aan de vaders (interview 1, 2 & 5).

Een andere zorg in het debat over deze vorm van ouderondersteuning is dat niet alle vaders in groepsworkshops passen (Moran et al. 2004). Dit kan uiteraard consequenties hebben voor het bereiken van vaders die wel ondersteuning zouden willen maar zich niet thuis voelen in de groep of niet bekend zijn bij de instantie die meewerkt aan de werving. Het laatste punt werd ook door een van de medewerkers van de gemeente genoemd in relatie tot werving en doelgroep. De vraag werd geopperd of de vaders die willen en kunnen deelnemen aan deze interventie wel de vaders zijn die deze ondersteuning het meest nodig hebben. Tegelijkertijd werd benadrukt dat de gedegen en inclusieve manier van werving van Trias Pedagogica zeer op prijs werd gesteld en het belang van de opvoeddebatten werd gezien in aanvulling op andere interventies omtrent veiligheidsbevordering. Vooral de groep in Den Haag Zuid/West wordt met veel interesse gevolgd vanuit de gemeente omdat dit een ‘nieuwe’ groep vaders betreft (interview 3 & 4).

Het is algemeen bekend dat werving van de ‘juiste’ deelnemers een van de grootste uitdagingen is in de uitvoering van dit soort interventies. Trias Pedagogica biedt dit het hoofd door met veel aandacht en respect vaders te werven. Als er meer tijd zou zijn zou een etnografische triangulatie uitkomst kunnen bieden om tot een nog betere selectie te komen. Dit zou ook een bredere bodem kunnen leggen voor een toekomstige dakpanconstructie waarin alumni van eerdere debatseries een expliciete rol in werving en uitvoering zouden kunnen hebben in de daaropvolgende debatten binnen een bepaalde buurt en/of sociale context. Op deze manier zou een beweging kunnen ontstaan vanuit een specifieke groep vaders zelf in een bepaalde die ook de moeilijk te bereiken vaders zouden kunnen betrekken in deze buurt, en waarbij Trias Pedagogica blijvend een faciliterende rol heeft. Trias Pedagogica werkt al met alumni vaders, dus de stap naar een vertaling op buurtniveau om zo een steeds moeilijker bereikbare groep vaders te bereiken lijkt in het verlengde te liggen van hun werkwijze.

Trias Pedagogica geeft de deelnemende vaders veel zeggenschap over waar en wanneer de bijeenkomsten plaatsvinden. Zeggenschap wordt als heel belangrijk beschouwd voor het slagen van

dit soort interventies (Moran et al. 2004). Deelnemende ouders van verschillende interventies in Europa geven aan dat opvoeddebatten die vertrekken vanuit de vraag en kracht van de ouders wordt ervaren als 'empowerment' omdat de ouderlijke competenties worden versterkt door samen handreikingen te ontwikkelen voor hun individuele ouderlijke keuzes. Ook wordt van belang geacht om het unieke karakter van elk gezin te benadrukken (Molinuevo 2013). Dit komt nauwsluitend overeen met de manier waarop Trias Pedagógica de opvoeddebatten in deze interventie definieert en benadert. Het belang van een emanciperend effect werd ook benadrukt door beide medewerkers van de gemeente, mede omdat dit potentiële effecten op de lange termijn beter zou kunnen waarborgen.

Doorgaans vinden de vaders (en moeders) in kwestie moeilijk toegang tot gangbare ondersteuning dat bijvoorbeeld vanuit de gemeente wordt georganiseerd (Interview 3). Zoals ook veelvuldig werd aangegeven in alle interviews, speelt hier vaak een gebrek aan kennis, wantrouwen jegens de (lokale) overheid een rol als ook gevoelens van schaamte, waardoor een kloof ontstaat tussen beschikbare ondersteuning en de vaders (Daly 2007). Onderzoek geeft het belang aan van de manier waarop het plan professionals beoogt te betrekken (Ibid.). De informele wijze van Trias Pedagógica waarop dit plaatsvindt kan de kloof aanzienlijk verkleinen. Relevant hierin is dat deze kennismaking pas in een gevorderd stadium van de opvoeddebatten gebeurt. Hiermee wordt bedoeld dat de deelnemers al een dialogisch proces hebben doorgemaakt en zich gesterkt voelen in het bespreken van gevoelige opvoedthema's, in het definiëren van dilemma's, en in het collectief zoeken naar oplossingen door middel van de kennis en creativiteit binnen de groep. Trias Pedagógica geeft ook aan dat het belangrijk is dat een dergelijke kennismaking plaatsvindt onder de voorwaarden van de deelnemers, en dus in lijn met de implementatie voorwaarden van de gehele interventie (bv. in een voor hun gekozen veilig omgeving) (zie ook: Corsi et al, 2009; Molinuevo 2013; Boddy et al, 2009; Vollebergh 2020).

Het is wel belangrijk om te benoemen dat in de literatuur over opvoedondersteuning van ouders zorgen worden geuit over de grote verantwoordelijkheid die bij ouders wordt neergelegd in veel van in dit soort interventies (zie ook; Cruikshank 1999; Bracke 2016). Het belangrijkste punt is al hierboven aangestipt en gaat over de onevenredige verantwoordelijkheid die bij ouders wordt neergelegd in plaats van bij de staat. In deze context worden termen als participatie en emancipatie vooral gelinkt aan het bespoedigen van een neoliberale definitie van 'actief burgerschap' (Vollebergh 2020) en een terugtrekkende staat (op dit gebied). Interessant in dit verband is vooral de discussie over de schijnbare 'professionalisering' van ouderschap en over de groeiende invloed van expertkennis op opvoedingspraktijken (Ramaekers & Vandezande 2013; Holloway & Pimlott-Wilson 2014). Trias Pedagógica geeft aan dat de vaders ook zelf een zeer grote verantwoordelijkheid ervaren om hun kinderen te behoeden van ontsporing en vervreemding (Interviews 1 & 2). Tegelijkertijd stellen beide medewerkers dat vaders natuurlijk niet in staat zijn om structurele maatschappelijke problemen waar hun kinderen mee te maken hebben op te lossen, zoals racisme en andere vormen van uitsluiting. Weerbaarheid bevorderen onder de vaders (en op deze manier ook bij hun kinderen) wordt door zowel Trias Pedagógica als de gemeente dan ook gezien als één van de interventies in preventief jeugdbeleid. Dit wijkt af van de ontwikkelingen in bijvoorbeeld Frankrijk waar juist de zogenaamde neoliberale (en paternalistische) interventies met een nieuwe opkomst bezig zijn (bv. in Frankrijk — Vollebergh 2020). Ouders worden in dergelijke programma's gestimuleerd om 'onafhankelijke probleemoplossers' te worden (Ramaekers & Vandezande 2013: 77).

In Nederland komen ook de meer paternalistische en neoliberale ouderschapsinterventies voor (De Koning & Ruijtenberg 2019), wat aangeeft dat Trias Pedagógica een duidelijke voorbeeldrol zou kunnen hebben in het nationale debat over deze vorm van interventies. Het plan van Trias Pedagógica positioneert zich in deze discussies namelijk op een zeer boeiende wijze door aan de ene kant de vaders te begeleiden in het 1) eigen maken van handreikingen, kennis en vaardigheden, en 2) samen

komen tot oplossingen. Tegelijkertijd worden ook professionals vanuit relevante lokale overheidsinstanties betrokken in het proces.

In eerste instantie lijkt het plan tot op zekere hoogte te resoneren met de hiervoor genoemde zorgen rondom de neoliberale tendens om burgers *in plaats* van de staat verantwoordelijk te maken voor een scala aan sociale (collectieve) problemen. Echter onderscheidt het plan van Trias Pedagogica zich op twee cruciale componenten. Allereerst, worden gangbare professionals op informele wijze betrokken. Het informele karakter is cruciaal omdat het hier gaat om het tegengaan van dominante machtsverhouding en het bevorderen van een gedeelde verantwoordelijkheid van zowel de ouders (de burger) als de professionals (de staat), en dus niet alleen die van de ouders. Beide actoren hebben verantwoordelijkheid om nader tot elkaar te komen waar dit nodig is, en het plan zorgt ervoor dat zowel de vaders worden aangemoedigd en begeleid om veranderingen aan te brengen als ook de professionals. Dit zou wel een sterkere plek kunnen krijgen in het plan zodat er meer tijd is om te werken aan de verandering van attitude, vaardigheden en kennis van de professionals en van de organisaties waar zij vanuit werken. Het laatste zou kunnen zorgen dat de individuele professionals en de instellingen ook vaardiger worden om deze vaders te bereiken en te betrekken op een democratische manier. Uiteraard heeft dit consequenties voor de duur en frequentie van de interventie.

Aanbeveling

Om te voorkomen dat de opvoeddebatten een kortdurend en oppervlakkig effect hebben is het belangrijk om op minstens twee punten verdieping, verlenging en uitbreiding aan te brengen. Allereerst zou het de werving ten goede komen als Trias Pedagogica meer tijd zou hebben hiervoor en structureler zou kunnen werken vanuit een dakpanconstructie. Hiermee wordt bedoeld dat alumni vaders uit een specifieke buurt langdurig betrokken worden onder begeleiding van Trias Pedagogica bij de voorbereiding en uitvoering van volgende series debatten in deze buurt (of specifiek sociaal netwerk), om zodoende een sterkere leer-relatie te creëren tussen de vaders alsook moeilijk te bereiken vaders nog beter te betrekken. Dit zou ook mooi voortborduren op de huidige werkwijze waarin Trias Pedagogica al vaak alumni ouders opleiden en betrekken als professionele debatleiders e.d. in de opvoeddebatten. De dakpanconstructie gaat een stap verder door dit te organiseren binnen de context van een buurt of netwerk waardoor moeilijk bereikbare vaders binnen bereik komen van de interventie. Ten tweede, is het belangrijk dat de professionals intensiever en langduriger mee worden genomen zodat ook zij beter leren hoe zij deze vaders kunnen bereiken en betrekken. Beide punten hangen samen aangezien het laatste punt beter kan worden verweven als de debatten een structureler en langduriger karakter hebben waarbij de vaders de leiding hebben, gefaciliteerd door Trias Pedagogica.

E. Ontsporing en Vervreemding & Radicalisering

Trias Pedagogica maakt een boeiende en genuanceerde link tussen ontsporing en vervreemding en radicalisering o.a. door een bredere preventieve insteek van de opvoeddebatten, met name in het begin van de interventie. De eerste vier bijeenkomsten zijn namelijk gericht op het leggen van een fundament van attitude, vaardigheden en kennis voor vaders om de bredere problematiek van ontsporing en vervreemding onder hun kinderen preventief aan te pakken.

“Als we zouden praten over radicalisering tijdens de debatten, dan zou het vaak een negatief woord kunnen zijn voor de deelnemers, en je wilt niet dat iemand in de verdediging schiet. ‘Ontsporing en vervreemding’ werkt beter, ook omdat radicalisering een onderdeel is van een

breder probleem. Dus ontsporing heeft verschillende kanten, denk aan loverboy bv. naast radicalisering.” [Medewerker Trias Pedagogica]

Het projectplan en de interviews geven aan dat dit kan worden bereikt via het verbeteren van communicatie en algehele betrokkenheid en door het beter kunnen signaleren en de-escaleren van deze problematiek met behulp van specifieke instrumenten. Dit wordt in de laatste drie bijeenkomsten verder toegespitst op het onderwerp radicalisering. We leggen even de verschillende redenen voor deze opbouw terzijde (waaronder bijvoorbeeld de gevoeligheid van het onderwerp ‘radicalisering’ zelf) omdat we hier willen focussen op wat dit produceert. Door deze opbouw en aanpak van het plan komt radicalisering als een van de vele manieren van ontsporing en vervreemding naar voren en opent zich de mogelijkheid om verbanden te maken tussen verschillende vormen van ontsporing (waaronder ook bijvoorbeeld ‘gewone’ criminaliteit, loverboy problematiek en drugsmisbruik). Zoals ook hierboven aangegeven, werd radicalisering onder jongeren ook in de gesprekken met beide medewerkers van de gemeente veelal aangeduid als een symptoom van een dieperliggend proces van ontsporing en vervreemding (Interview 3 & 4).

“Bij ons gaat het veel meer over: 'wat gebeurt er nou op het moment dat iemand van het rechte pad afgaat?' ... En dat je dat soort dingen voor wilt zijn. Wij besteden aandacht aan het proces van radicalisering vanuit een preventie perspectief. Als wij nou heel concreet kijken hebben wij het over het feit dat een kind misschien bijzondere of afwijkende gedachten gaat ontwikkelen, en daardoor misschien op het verkeerde pad terecht kan komen. Maar onze focus is wat een ouder kan doen om zijn kind zo veel te ondersteunen ter preventie van radicalisering.” [Medewerker van TRIAS PEDAGOGICA]

Ook literatuur geeft aan dat de nadruk moet liggen op het begrijpen van radicalisering als een proces dat kan voortkomen uit een breder probleem van vervreemding en ontsporing binnen de maatschappij, school en/of thuisomgeving richting extremisme, zoals besproken in paragraaf C). Hierbij wordt er vooral gekeken naar politieke, sociale en psychologische factoren, of ‘grievens’ (Horgan 2008), die zowel bij radicalisering als bij criminaliteit een rol kunnen spelen.

Grievens

De verbanden tussen verschillende trajecten en uitingsvormen van ontsporing en vervreemding onder jongeren, met name tussen criminaliteit en radicalisering, speelt een belangrijke rol in ‘de Deense aanpak’ (De Deense Overheid 2016). Eind jaren 2010 heeft deze zienswijze bijvoorbeeld een nieuwe samenwerking tussen politie, sociale diensten en gevangenisdiensten bespoedigd in Denemarken (Hemmingsen 2015:18/33). Dit soort bredere beschouwingen waar het gaat om deze specifieke doelgroep suggereert bijvoorbeeld dat persoonlijke en gemeenschappelijke (politieke) grievens een motivatie kunnen zijn voor een scala aan uitingsvormen van ontsporing en vervreemding (McCauley & Moskalenko 2008; Meloy & Yakeley 2014; Victoroff & Adelman 2016). Vergelijkbare grievens kunnen ten grondslag liggen aan zowel criminaliteit als radicalisering onder deze groep jongeren. Bij beide trajecten speelt vaak een gevoel van onrechtvaardigheid en slachtofferschap waardoor een zekere mate van isolatie en/of afwijzing wordt ervaren in relatie tot thuis, school, en/of maatschappij (McCauley & Moskalenko 2008; Victoroff & Adelman 2016). Overeenkomende connecties worden ook gemaakt in onderzoek naar de rol van de buurt en de hieruit voortvloeiende traumatische stress gevoelens die veroorzaakt worden door het opgroeien in bepaalde gemarginaliseerde wijken (Jaggers, Pratini & Church 2016).

Trias Pedagogica. gebruikt het woord vertrouwen om aan te geven waar vaders uitdaging ervaren in het ondersteunen van hun kinderen bij het navigeren van thuis, school en maatschappij. Als vaders

wantrouwen koesteren dan belemmert dit hun begeleiding van hun kinderen en kan dit tevens het vertrouwen van kinderen in thuis, school en maatschappij (verder) aantasten. Vervreemding en ontsporing wordt vaak zowel in criminologie als in studies over radicalisering besproken in de trant van een vertrouwenscrisis onder jongeren (Slootman & Tillie 2006). Dat vervreemding, een groeiend gebrek aan vertrouwen in de samenleving, en verlies of gebrek van 'eigen status' (er wel of niet bij horen), allemaal een grote rol speelt in radicalisering en in criminaliteit wordt ook door later onderzoek bevestigd (Hellmuth 2015; Klausen et al. 2020). Opvallend is wel dat in onderzoek naar radicalisering onder jongeren vermeende 'interculturele spanningen' meer op de voorgrond van analyses staan dan bij studies naar jeugddelinquentie (Hermens et al. 2016). Onderzoek brengt bijvoorbeeld naar voren dat ouders voor de grote opgave staan om kloven te overbruggen en jongeren te begeleiden in een morele opvoeding waarin grote verschillen kunnen worden ervaren tussen de dominante kaders en de eigen culturele prioriteiten en praktijken. Dit kan vergaande gevolgen hebben voor de binding van jongeren aan thuis, school en maatschappij (Buijs & Van Steenis, 2007).

Nederland Voorop

In internationaal opzicht is het projectplan van Trias Pedagogica uniek, wat aangeeft dat de Nederlandse context ruimte geeft tot interventies die vertrekken vanuit de leefwerelden van deelnemers waarin verschillende problemen samenkomen en dus ook een geïntegreerde en bottom-up aanpak vragen. Opvallend is bijvoorbeeld dat de rijksoverheid in Nederland ook relaties legt tussen verschillende uitingsvormen en trajecten van ontsporing en vervreemding en de nadruk legt op een preventieve aanpak in het jeugddomein die deze verscheidenheid van uitingsvormen integraal aanpakt (Rijksoverheid 2017). Hierin loopt Nederland samen met Denemarken en nog enkele andere landen in Europa voorop. Waar een land zoals Engeland nog steeds vooral specifiek beleid maakt voor preventie van radicalisering onder de doelgroep enerzijds en bijvoorbeeld voor criminaliteit anderzijds, kiest Nederland vaak voor een bredere preventieve aanpak. In deze bredere en meer geïntegreerde aanpak waar het de doelgroep aangaat, en worden veelal op thematiek specifieke keuzes gemaakt — indien dit nodig blijkt. Beide medewerkers van de gemeente gaven aan de bredere en geïntegreerde aanpak van het plan als cruciaal te beschouwen. Dit strookt met onderzoek dat laat zien dat in beide trajecten van ontsporing en vervreemding, d.w.z. radicalisering en criminaliteit (en nog vele andere trajecten), kwesties spelen rondom thuissituatie, buurten, onderwijs en individuele identiteitsvraagstukken. Tevens speelt in beide (en meerdere) uitingsvormen de ervaring van sociale isolatie en hoe dit affiniteit in de hand kan werken met een zeer hechte maar kleine en enkelvoudige groep die buiten de dominante maatschappelijke context staat (Klausen et al. 2020: Lyall 2017). Preventiemaatregelen van bijvoorbeeld criminaliteit zou in deze optiek dan ook effect kunnen hebben op het voorkomen van radicalisering, en andersom.

Voorzichtigheid

Voorzichtigheid is wel geboden in het maken van meer solide connecties tussen radicalisering en criminaliteit (Staring et al. 2014). Trajecten van jongeren naar criminaliteit en radicalisering zijn namelijk ook heel verschillend (Silke, 2008). Medewerkers van Trias Pedagogica zijn zich zeer bewust van deze complexiteit en zijn heel voorzichtig in het maken van grote aannames over mogelijke verbanden (Interview 1 & 2). Deze complexiteit en veranderlijkheid heeft natuurlijk deels te maken met de hierboven genoemde complexiteit van radicaliseringsprocessen. Tegelijkertijd laat onderzoek ook zien dat er soms wel meer concrete links zijn aangezien een aanzienlijk aantal terroristen die deelnamen aan aanslagen in Europa ook een crimineel verleden hebben (Basra & Neumann 2016; Hemmingsen 2015). Studies over onderwijs verwijzen ook in toenemende mate naar connecties tussen criminaliteit en radicalisering (Revell 2019). Jongeren zelf geven soms ook aan dat er verbanden

te leggen zijn tussen betrokken raken bij criminele groepen en radicalisering (Dhami & Murray 2016). En ouders maken zich eveneens zorgen over mogelijke verbanden (Ter Berg & Schothorst, 2015). Al is er geen directe solide relatie tussen criminaliteit en radicalisering, de verschillende verbanden die hier worden aangestipt ondersteunen de keuze van TRIAS PEDAGOGICA voor een bredere aanpak, zeker in het begin van de interventie.

Aanbeveling

Er is meer onderzoek nodig om de complexe relaties tussen criminaliteit en radicalisering vanuit de belevingswereld van jongeren te onderzoeken om beter te begrijpen welke rol opvoeding hierin heeft, zodat dit mee kan worden genomen in de opvoeddebatten.

F. Focus en Aanpak

Focus op Vaders

“Om een succes te noemen, ik citeer een van de vaders, die vertelde mij in Utrecht: ‘dat waren zeven bijeenkomsten in totaal, maar het was gewoon een les voor het hele leven.’ Hij zei ook dat hij zo veel gemist had in zijn ontwikkeling, als kind-zijnde, als vader-zijnde. En nu als grootvader. Dat hij nu pas het gevoel had meer grip te hebben op opvoeden. Ik vond het fascinerend dat zo'n vader zegt van ‘het is een les voor het hele leven’. En dat waren gewoon de zeven bijeenkomsten!” [Trainer van Trias Pedagogica]

In de interviews gaven zowel Trias Pedagogica als de gemeente in detail aan waarom betrokkenheid van met name vaders een belangrijke factor is in voorkomen van ontsporing en vervreemding onder jongeren. Deze keuze wordt allereerst ondersteunt door onderzoek die de urgentie van vaderbetrokkenheid in de context van het plan onderstreept. Onderzoek laat ook bijvoorbeeld zien dat een meer autoritaire controle van vaders op hun kinderen in combinatie met weinig emotionele betrokkenheid en begeleiding ontsporing en vervreemding onder jongeren kan bevorderen (Distelbrink et al. 2012). Op deze manier kan een specifieke opvoedingsstijl (autoritair of afwezig bijvoorbeeld) van de vader in enige mate worden beschouwd als een van de vele bijdragende factoren. Dit ondersteunt de aanname van Trias Pedagogica dat communicatieproblemen tussen met name vaders en hun kinderen kunnen gerelateerd zijn aan radicalisering onder jongeren en pleit voor de vader-gerichte aanpak.

De vaders voelen zich vaak onzeker over hoe ze met vraagstukken rondom ontsporing en vervreemding van hun kind kunnen omgaan (Interview 1, 2 & 5; Van San et al. 2010, Sikkens et al. 2018). Tegelijkertijd koesteren vaders ook wantrouwen naar school en andere instanties (Apuzzo 2016). Dit werpt barrières op in het benaderen en betrekken van ouders in interventies om vervreemding en ontsporing te voorkomen. Het Deense model is één van de leidende modellen wereldwijd waarin wordt getracht beide ouders een prominente rol te laten spelen in interventies die gericht zijn op een vroegtijdige preventieve aanpak van radicalisering onder jongeren in kwetsbare posities. Dit model wijkt af van de Engelse aanpak door een gerichte focus op vroegtijdige en brede preventie (zie hierboven) en met een brede betrokkenheid van alle actoren die van invloed zijn op het leven van jongeren. Dit houdt in dat de school, politie, maatschappelijk werk en beide ouders worden betrokken op verschillende manieren om radicalisering (en andere trajecten en uitingsvormen van ontsporing en vervreemding) te voorkomen (De Deense overheid 2016). In het kader van deze focus, werkt de Deense regering intentioneel met beide ouders samen in vroegtijdige interventies en identificatie van behoeften van kinderen en jongeren (Hemmingsen 2015: 31).

De aanname van Trias Pedagogica dat vaders te weinig betrokken worden in dergelijke interventies vindt brede weerklank in onderzoek en praktijk. In het versterken van de rol van ouders binnen een breed kader van preventieactiviteiten wordt de nadruk vooralsnog te veel op moeders alleen gelegd (El-Amraoui & Ducol 2019). Hoewel er voldoende bewijs is voor het belang van vaders in de ontwikkeling van kinderen, worden vaders nog veel te vaak als periferie beschouwd in het gezin (Bond 2019: 112; Sikkens et al. 2018: 213). Dit laat zien dat de focus van Trias Pedagogica op vaders dus zeer gegrond is. De vaders in kwestie zijn op een specifieke wijze kwetsbaar omdat zij naast het koesteren van wantrouwen ook vaak kennis missen over de maatschappij, bijvoorbeeld op het gebied van gezondheidszorg en sociale diensten (Pels & De Ruyter 2012), terwijl zij wel vaak de rol in het gezin hebben om beslissingen te maken rondom opvoeding. Tegelijkertijd worstelen vele vaders uit deze groep met vragen rondom vaderschap, mannelijkheid en autoriteit in een context waarin zij zelf vaak discriminatie en uitsluiting ervaren (Bond 2019: 113). De specifieke verantwoordelijkheden en uitdagingen van veel van deze vaders gaat zelfs nog een stap verder. Een groot aantal van deze vaders heeft nauwelijks tijd en energie omdat zij hard moeten werken om geld te verdienen.

"Sommige vaders werken 13-14 uur per dag. Hij werkt voor zichzelf, hij werkt in de bouw.... En de kinderen moeten op een bepaald tijdstip naar bed. En de moeder, is thuis, ... en voordat de vader terugkomt moeten de kinderen naar bed zodat de vader zijn rust kan nemen. Dit heeft gezorgd voor veel problemen omdat die kinderen hun vader misten. Ze wilden tijd met hun vader doorbrengen. Een keer, tijdens een tweede bijeenkomst spraken we over het belang van betrokkenheid en hoe belangrijk het is dat vaders tijd doorbrengt met de kinderen. Om een beetje tijd te vinden zodat de kinderen elke dag een beetje tijd met hun vader kunnen doorbrengen. Deze vader kreeg als oplossing van de rest om 10 minuten een spelletje met de kinderen spelen na thuiskomst. En dat heeft hun leven heel veel veranderd. Het heeft de kinderen rust gegeven: 'ik word gezien, ik hoor hierbij, ik ben onderdeel van de familie, mijn vader houdt van mij.' Want op het moment dat zij het tegendeel gaan ervaren dan gaat het voor heel veel problemen zorgen, ook thuis." [Trainer van Trias Pedagogica]

Dit geeft nogmaals het belang aan dat professionals zich meer richting de dagelijkse werkelijkheid en uitdagingen van de vaders zouden kunnen bewegen om deze beter te bereiken en te begeleiden. Het plan geeft hiertoe een belangrijke uitnodiging naar de professionals toe.

Opvoeddebatten als Aanpak

"In elke groep zitten vaders met zeer uiteenlopende zienswijze en dat werkt heel goed. Ze leren van elkaar door samen naar oplossingen te zoeken, en wij ondersteunen hen met kennis. Wij werken op basis van casuïstiek die uit hun leven zijn gegrepen en dat werk ook heel goed, het spreekt tot hun verbeelding en dan komen zij met hun eigen voorbeelden, problemen en oplossingen." [Trainer van Trias Pedagogica]

In het brede scala aan interventies op het gebied van preventie van ontsporing en vervreemding van jongeren (met nadruk op radicalisering — Marret et al. 2017), neemt de belangstelling toe om te werken via opvoedondersteuning (El-Amraoui & Ducol 2019). Onderzoek geeft aan dat gezinnen met een migrantenachtergrond en een lage sociaaleconomische status een specifieke uitdaging hebben waar het gaat om het ondersteunen van jongeren in het navigeren van verschillende werelden, bv. thuis, buiten op straat en op school, etc. (Pels et al. 2009). Reguliere opvoedondersteuning vanuit overheidsinstanties alleen blijkt onvoldoende toegankelijk voor deze groep ouders (Kalthoff 2009: De Koning & Ruijtenberg 2019).

Dit blijkt een probleem dat zich wereldwijd voordoet. In Augustus 2020 werd bijvoorbeeld de mogelijkheid besproken om opvoedondersteuning te organiseren voor ouders, en interessant genoeg met name met vaders, in verschillende zogenaamde hot spots (buurten waar veel radicalisering voorkomt) in Oost-Afrika (met name in Kenia en Tanzania). Dit gesprek vond plaats tijdens een besloten seminar dat werd georganiseerd door de Conflict Security & Stability Fund (CSSF) — dat onderdeel is van de Foreign & Commonwealth Office in Engeland. Dat dit werd besproken in deze context laat zien dat zelfs vanuit de Engelse overheid preventie steeds meer wordt begrepen in termen van persoonlijke context, brede inzet en lange-termijn werk (Interview 6). De urgentie om ouders te betrekken in preventie via opvoeddebatten vindt dan ook internationaal een groeiend draagvlak. In Nederland is dat draagvlak er al langer, mede door het werk van Trias Pedagogica zelf en door verschillende onderzoeken die deze aanpak ondersteunen (Distelbrink et al. 2015).

Opvoedondersteuning, waar opvoeddebatten een onderdeel van zijn, worden in toenemende mate gezien als een belangrijke manier om vaders te bereiken en te equiperen met vaardigheden en kennis om hun gezin beter te ondersteunen in tijden van grote uitdagingen. Dit soort gesprekken tussen vaders die voor vergelijkbare uitdagingen staan zijn gericht om de vermeende relatie aan te pakken tussen opvoeding en gevoelens van frustratie, verwarring en eenzaamheid onder jongeren (Pels & de Ruyter 2011; El-Amraoui & Ducol 2019). Opvoedondersteuning worden dan ook steeds meer als een aanvulling gezien op een breed scala aan interventies die zich richten op jongeren omdat het functioneren van het gezin een prominentere plaats is gaan innemen in het begrijpen van risicofactoren (Dekovic & Asscher 2008). Dit benadrukt het belang van de laagdrempelige, flexibele, open en democratische werkwijze van Trias Pedagogica in deze interventie (zie hierboven en Distelbrink et al. 2015). Zoals ook hierboven is aangegeven, wordt met name het dialogische karakter van de training, en de positieve aansluiting op de achtergrond, kennis en levenservaring van de vaders breed aangemerkt als werkzame factoren in de literatuur (Van Beurden & De Haan 2019).

Over de frequentie van bijeenkomsten en effectiviteit van opvoedondersteuning waar opvoeddebatten een onderdeel van vormen is nog niet veel geschreven, maar de medewerkers van Trias Pedagogica en de trainers gaven wel aan dat het aantal aan de krappe kant was, ondanks de terugkomdagen.

"[W]aarom zeven keer? De basis wordt gelegd in vier keer genoeg is om in ieder geval een basis leggen waarna verdieping in drie bijeenkomsten plaats vindt rondom een specifiek onderwerp, zoals radicalisering. Maar zeven debatten zijn niet genoeg. Meer zou natuurlijk beter zijn. Ook niet met terugkomdagen. Het legt een goede basis. Met sommige groepen hebben we wel 20 bijeenkomsten gehad, dan zie je echt goed de effecten." [Medewerker van Trias Pedagogica]

"Bij zo'n reeks van zeven Ik merk wel heel erg dat je na elk debat al een beetje zo'n klein stapje verder bent ... En na afloop van zo'n reeks van zeven zie je in ieder geval die bewustwording bij iedereen, en de bereidheid om te veranderen. Maar echte gedragsverandering, dat is bij een handjevol in de groep misschien wel het geval maar nog lang niet bij iedereen. En dat is ook niet zo gek want, ik bedoel, gedachten en gedragsverandering, dat duurt even. Ik vind het best knap dat het in sommige gevallen al lukt in zeven weken tijd." [Medewerker van Trias Pedagogica]

Een door vaders geleide procesevaluatie zou uitermate geschikt zijn om inzicht te krijgen in de volgende punten: 1) hoe de debatten worden ervaren (algemeen), 2) of de frequentie voldoende is

(gericht op duur), en 3) welke elementen meer aandacht nodig hebben en op welk termijn (inhoudelijke evaluatie, na-traject en eventuele uitbreiding — zoals hierboven beschreven als dakpanconstructie).

G. Conclusie

Op basis van de literatuurstudie, komt de invulling van het projectplan van Trias Pedagogica naar voren als koploper in ouderschapsinterventies in Europa waar het gaat om preventie van radicalisering onder jongeren met een migrantenachtergrond en een lage sociaaleconomische status. Ook zijn er aanwijzingen dat dit wellicht wereldwijd zou kunnen gelden.

Allereerst komt dit door de keuze in het plan om zich te richten op vaders. Deze keuze wordt breed gesteund door zowel literatuur als ook door beide medewerkers van de gemeente. Het plan vormt een belangrijke aanvulling op het aanbod van interventies die vooral moeders weten te bereiken en te betrekken. Ook draagt de impliciete conceptualisering in het plan en van de uitvoerders van basistermen als weerbaarheid, radicalisering en opvoeddebatten bij aan deze voortrekkersrol. In alle drie de wetenschappelijke debatten positioneert het plan en de organisatie zich impliciet kritisch en vooruitstrevend. De discussies in deze evaluatie en de bijbehorende aanbevelingen zijn dan ook bedoeld om de positionering en legitimering van het plan steviger te verankeren door een betere explicitering, zodat het plan nog beter als leidraad zou kunnen dienen voor zowel de uitvoering. Ook zou dit Trias Pedagogica nog beter kunnen ondersteunen in het vervullen van een voorbeeldrol op het gebied van reflectie en sturing waar het om democratische ouderschapsinterventies gaat.

De hoop is dat de conceptuele beschouwing van het plan in deze evaluatie, met name rondom de drie genoemde concepten, een goede aanzet geeft tot een procesevaluatie, over de aanpak, uitvoering en de methodiek, dat bij voorkeur geleid wordt door de deelnemende vaders zelf.

Samenvatting

Het International Institute of Social Studies (ISS) in Den Haag heeft aan de gemeente Den Haag aangeboden om onbezoldigd een planevaluatie van het projectplan 'Weerbare Vaders' uit te voeren. Het project 'Weerbare Vaders' wordt uitgevoerd in Den Haag door Trias Pedagogica, een adviesbureau voor interculturele pedagogiek en opvoedingsvraagstukken, die middels een serie van zeven opvoedingsdebatten als doel heeft om vaders met een migrantenachtergrond en een lage sociaaleconomische status ('vaders') te ondersteunen in het ontwikkelen van 1) (zelf-)vertrouwen, 2) netwerk, 3) kennis, en 4) instrumenten om 'ontsporing en vervreemding' te voorkomen en te signaleren bij hun kinderen. De planevaluatie is erop gericht om de onderliggende conceptuele aannames van het plan wetenschappelijk te onderzoeken door deze kritisch tegen het licht te houden van relevante debatten in nationale en internationale literatuur.

De eerste conceptuele aanname is weerbaarheid. Weerbaarheid als een voorwaarde voor veerkracht kwam in alle interviews met Trias Pedagogica medewerkers impliciet naar voren. Dit soort termen resoneren niet echt met de vaders, maar Trias Pedagogica vertaalt deze termen op zeer concrete wijze tijdens de trainingen naar de leefwerelden en taal (begrippenkaders) van de deelnemers. In relatie tot de vaders in kwestie werd in de interviews steeds aangegeven dat het hier gaat om datgeen wat zij 'nodig hebben' om betrokken te worden en/of te blijven bij hun kinderen zodat radicalisering kan worden voorkomen of tijdig kan worden bijgestuurd. De volgende stappen werden als cruciaal aangestipt: 1) bewustwording van de eigen positieve invloed op hun kinderen, 2) betere communicatie, en 3) meer tijd doorbrengen met elkaar.

Om weerbaarheid verder te duiden en hoe dit kan worden bewerkstelligd gebruikt Trias Pedagogica het woord kracht waarmee beide medewerkers bedoelen dat vaders weerbaarder door hen bewuster te maken van: 1) hun positieve invloed op het eigen kind, 2) wat ze al weten (als individu en collectief/groep deelnemers), en 3) hoe ze (samen) veranderingen kunnen ontwikkelen en aanbrengen in attitude, vaardigheden en kennis op punten die zij zelf van belang achten. De interventie beoogt middels laagdrempelige gesprekken, die mede door de vaders in samenspraak worden vormgegeven, de handelingsverlegenheid bij vaders weg te nemen door hen aan te moedigen om regie te pakken vanuit kritisch gekozen handelingsperspectieven en bijbehorende instrumenten die worden aangereikt tijdens de debatten. Het collectieve proces van samen oplossingen zoeken blijkt cruciaal, waarbij leefwerelden (achtergronden en levensgeschiedenissen), waarden en normen en culturele contexten van de deelnemers als bronnen worden gebruikt.

Trias Pedagogica gebruikt opvoedingsondersteuning door middel van opvoeddebatten voor het versterken van de posities van de vaders als opvoeders. Trias Pedagogica geeft de deelnemende vaders veel zeggenschap over waar en wanneer de bijeenkomsten plaatsvinden. Literatuur ondersteunt de aanname dat naast kracht ook zeggenschap essentieel is voor het slagen van dit soort interventies. Deelnemende ouders van verschillende interventies in Europa geven aan dat opvoedondersteuning die vertrekken vanuit de vraag en kracht van de ouders wordt ervaren als 'empowerment' omdat de ouderlijke competenties worden versterkt door samen handreikingen te ontwikkelen voor hun individuele ouderlijke keuzes. Ook wordt van belang geacht om het unieke karakter van elk gezin te benadrukken. Dit komt nauwsluitend overeen met de manier waarop Trias Pedagogica de opvoeddebatten in deze interventie definieert en benadert.

Doorgaans vinden de vaders (en moeders) in kwestie moeilijk toegang tot gangbare ondersteuning dat bijvoorbeeld vanuit de gemeente wordt georganiseerd. Hier speelt vaak een gebrek aan kennis, wantrouwen jegens de (lokale) overheid een rol als ook gevoelens van schaamte, waardoor een kloof ontstaat tussen beschikbare ondersteuning en de vaders. De informele wijze van Trias Pedagogica waarop dit plaatsvindt kan deze kloof aanzienlijk verkleinen. Trias Pedagogica geeft aan dat de vaders ook zelf een zeer grote verantwoordelijkheid ervaren om hun kinderen te behoeden van ontsporing en vervreemding. Trias Pedagogica maakt een boeiende en genuanceerde link tussen ontsporing en vervreemding en radicalisering o.a. door een bredere preventieve insteek van de opvoeddebatten, met name in het begin van de interventie. De eerste vier bijeenkomsten zijn gericht op het leggen van een fundament van attitude, vaardigheden en kennis voor vaders om de bredere problematiek van ontsporing en vervreemding onder hun kinderen preventief aan te pakken. Dit kan worden bereikt via het verbeteren van communicatie en algehele betrokkenheid en door het beter kunnen signaleren en de-escaleren van deze problematiek met behulp van specifieke instrumenten. Dit wordt in de laatste drie bijeenkomsten verder toegespitst op het onderwerp radicalisering.

De focus op vaders speelt een belangrijke factor in het voorkomen van ontsporing en vervreemding onder jongeren. Onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat een meer autoritaire controle van vaders op hun kinderen in combinatie met weinig emotionele betrokkenheid en begeleiding ontsporing en vervreemding onder jongeren kan bevorderen. Dit ondersteunt de aanname van Trias Pedagogica dat communicatieproblemen tussen met name vaders en hun kinderen kunnen gerelateerd zijn aan radicalisering onder jongeren en pleit voor de vader-gerichte aanpak. De vaders voelen zich vaak onzeker over hoe ze met vraagstukken rondom ontsporing en vervreemding van hun kind kunnen omgaan. Tegelijkertijd koesteren vaders ook wantrouwen naar school en andere instanties. Dit werpt barrières op in het benaderen en betrekken van ouders in interventies om vervreemding en ontsporing te voorkomen. De vaders in kwestie zijn ook op een specifieke wijze kwetsbaar omdat zij naast het koesteren van wantrouwen ook vaak kennis missen over de maatschappij, bijvoorbeeld op

het gebied van gezondheidszorg en sociale diensten, terwijl zij wel vaak de rol in het gezin hebben om beslissingen te maken rondom opvoeding. Tegelijkertijd worstelen vele vaders uit deze groep met vragen rondom vaderschap, mannelijkheid en autoriteit in een context waarin zij zelf vaak discriminatie en uitsluiting ervaren.

In het brede scala aan interventies op het gebied van preventie van ontsporing en vervreemding van jongeren (met nadruk op radicalisering), neemt de belangstelling toe om te werken via opvoeddebatten (El-Amraoui & Ducol 2019). Onderzoek geeft aan dat gezinnen met een migrantenachtergrond en een lage sociaaleconomische status een specifieke uitdaging hebben waar het gaat om het ondersteunen van jongeren in het navigeren van verschillende werelden, bv. thuis, buiten op straat en op school. Reguliere opvoedondersteuning vanuit overheidsinstanties alleen blijkt onvoldoende toegankelijk voor deze groep ouders.

Op basis van de literatuurstudie, komt de invulling van het projectplan van Trias Pedagogica naar voren als koploper in ouderschapsinterventies in Europa waar het gaat om preventie van radicalisering onder jongeren met een migrantenachtergrond en een lage sociaaleconomische status. Ook zijn er aanwijzingen dat dit wellicht wereldwijd zou kunnen gelden.

Bibliografie

- Ainbinder, J. G., Blanchard, L. W., Singer, G. H., Sullivan, M. E., Powers, L. K., Marquis, J. G., & Santelli, B. (1998). A qualitative study of Parent to Parent support for parents of children with special needs. Consortium to evaluate Parent to Parent. *Journal of pediatric psychology*, 23(2), 99–109. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/23.2.99>
- Apuzzo M. (2016) Only hard choices for parents whose children flirt with terror. *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2016/04/10/us/parents-face-limited-options-to-keep-children-from-terrorism.html?_r=0.
- Ayanian, A., Boeckler, N., Doosje, B., & Zick, A. (2018). Processes of radicalization and polarization in the context of transnational Islamist terrorism. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1-6, DOI: [10.4119/UNIBI/ijcv.648](https://doi.org/10.4119/UNIBI/ijcv.648)
- Basra, R. & P. R. Neumann (2016) Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus. *Perspectives on Terrorism* 10(6), 25-40, ISSN 2334-3745
- Bellasio, J., Hofman, J., Ward, A., N., F., Knack, A., Meranto, A. S., & Hoorens, S. (2018). Counterterrorism evaluation: Taking stock and looking ahead. *RAND*, 1–10. https://www.wodc.nl/binaries/2865_Samenvatting_tcm28-354245.pdf
- Berry, M. M. (2013). Thinking like a city: grounding social-ecological resilience in an urban land-ethic. *Idaho Law Review*, 50, 117–152.
- Bond, S. (2019) The essential role of the father: fostering a father-inclusive practice approach with immigrant and refugee families. *Journal of Family Social Work*. 22(1), pp.101-123. Available online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10522158.2019.1546965?scroll=top&needAccess=true>
- Boddy, J., J. Statham, M. Smith, D. Ghate, V. Wigfall, H. Hauari, C. Canali, I. Danielsen, M. Flett, S. Garbers & H. Milova (2009), International perspectives on parenting support: Non-English language sources, *DCSF Research Report NO DCSF-RR 114*, Institute of Education, London.
- Borum, R. (2012) "Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories." *Journal of Strategic Security* 4:4, 7-36. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1>
- Bracke, S. (2016). Is the subaltern resilient? Notes on agency and neoliberal subjects. *Cultural Studies*, 30(5), 839–855. <https://doi.org/10.1080/09502386.2016.1168115>
- Buijs, F., & Steenis, A. van (2007). *Professionals en radicalisering. Een programma van het Centrum voor Radicalisme- en Extremisme- Studies (CRES) (interne notitie)*. Amsterdam: IMES/CRES.
- Comes, T., Meesters, K., & Torjesen, S. (2017). Making sense of crises: the implications of information asymmetries for resilience and social justice in disaster-ridden communities. *Sustainable and Resilient Infrastructure*, 4(3), 124–136. <https://doi.org/10.1080/23789689.2017.1405653>
- Corsi, M., Crepaldi, C., Samek Lodovici, M. (2009), Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality? Publications office of the European Union, Luxembourg, available at <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4833&langId=en>.
- Cruikshank, B. (1999). *The will to empower: Democratic citizens and other subjects*. New York: Cornell University Press.

Daly, K. J. (2007) *Qualitative methods for family studies and human development*. Thousand Oaks: Sage

The Danish Government (2016) *Preventing and Countering Extremism and Radicalisation: National Action Plan*. Rosendahls. 17:6 ISBN: 978-87-93422-37-7

Della Porta, D. & G. Lafree (2012) Guest Editorial: Processes of Radicalization and De-Radicalization. *International Journal of Conflict and Violence*. 6(1). 4-10. Available from: https://www.researchgate.net/publication/288788587_Guest_Editorial_Processes_of_Radicalization_and_De-Radicalization

De Koning, A., & Ruijtenberg, W. (2019). Welfare, social citizenship, and the spectre of inequality in Amsterdam. *Ethnography*, 1–23. <https://doi.org/10.1177/1466138119892017>

Dekovic, M. en J. J. Asscher (2008) Deel II: Risicoreductie: Interventies voor jongeren die antisociaal gedrag vertonen. Kenmerken, werkzame mechanismen en moderatoren van effectiviteit. In: Het kennisfundament t.b.v. de aanpak van criminele Marokkaanse jongeren. Eds: Brons, D., N. Hilhorst, F. Willemsen. Cahiers 2008-4. WODC. Geraadpleegd 8 juni 2020, van <https://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/1520a-coördinatie-kennisfundament-aanpak-allochtonen-jongeren.aspx>

De Wilde, M. 2015. *Brave New Neighbourhood: Affective Citizenship in Dutch Territorial Governance*. Diss., University of Amsterdam, Amsterdam.

Dhami, MK, & Murray J. (2016) Male youth perceptions of violent extremism: towards a test of rational choice theory. *Span J Psychol* 2016; 19: E51.[doi:http://dx.doi.org/10.1017/sjp.2016.49](http://dx.doi.org/10.1017/sjp.2016.49).

Distelbrink, M, T. Pels, A. Jansma, R. van der Gaag. (2012) Ouderschap versterken: Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met preventieve voorzieningen. Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd 8 juni 2020, van https://www.verwey-jonker.nl/doc/jeugd/Ouderschap_ondersteunen_2780_web.pdf

Distelbrink, M., Halane, S., Mehrnaz, A., Naber, P., & Pels, T. (2015) Opvoeddebatten met migrantenvaders. Een methodiekbeschrijving en -onderbouwing. Kenniswerkplaats Tienplus. Geraadpleegd op 8 juni 2020, van <https://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/Opvoeddebatten-met-migrantenvaders.pdf>

Doosje, B., A. Loseman & K. van den Bos (2013) Determinants of Radicalization of Islamic Youth in the Netherlands: Personal Uncertainty, Perceived Injustice, and Perceived Group Threat. *Journal of Social Issues* 69(3), 586-604 <https://doi.org/10.1111/josi.12030>

Duyndam, J. (2016) Veerkracht, een bijdrage aan de theorievorming. *Geron* 18, 58–61 (2016). <https://doi.org/10.1007/s40718-016-0076-0>

Dzhekova, R., N. Stoyanova, A. Kojouharov, M. Mancheva, D. Anagnostou, and E. Tsenkov (2016) Understanding Radicalisation: Review of Literature [online]. Center for the Study of Democracy. [ISBN 978-954-477-261-1. Retrieved from: <http://www.csd.bg/artShow.php?id=17560>

El-Amraoui, A. F., B. Ducol (2019) Family-Oriented P/CVE Programs: Overview, Challenges and Future Directions. *Journal for Deradicalization* (20), pp. 109-231. Available online: https://www.researchgate.net/publication/337608954_Family-Oriented_PCVE_Programs_Overview_Challenges_and_Future_Directions

- Smith, T.J. E. (2015) *Islamic Radicalization in Norway: Preventative Actions*. International Institute for Counter Terrorism. Available from: <https://www.ict.org.il/UserFiles/IRI-in-Norway-Smith-Feb15.pdf>
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Francis, R. A., & Bekera, B. B. (2014). A metric and frameworks for resilience analysis of engineered and infrastructure systems. *Reliability Engineering & System Safety*, 121, 90–103. <https://doi.org/10.1016/j.res.2013.07.004>
- Freire, P. (2005). *Pedagogy of the oppressed*. New York, NY: Continuum
- Gardner, R. (2003), *Supporting families: Child protection in the community*, Chichester.
- Geelhoed, F. (2014). *Striving for Allah: Purification and resistance among fundamentalist Muslims in the Netherlands*. Den Haag: Eleven Publishing.
- Hafez, M. & C. Mullins (2015) The Radicalization Puzzle: A Theoretical Synthesis of Empirical Approaches to Homegrown Extremism, *Studies in Conflict & Terrorism*, 38:11, 958-975, DOI: [10.1080/1057610X.2015.1051375](https://doi.org/10.1080/1057610X.2015.1051375)
- Hellmuth, D. (2015) Countering Jihadi Radicals and Foreign Fighters in the United States and France: Très Similaire. *Journal for Deradicalization*. 2015. Vol. 4, no. Fall. p. 1- 43.
- Hemmingsen, A. S. (2015) *An Introduction to the Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization*. Danish Institute for International Studies. 53. ISBN 978-87-7605-791-6.
- Hermens, F., M van Kapel, R. van Wonderen & Marijke Booijink (2016). *Preventie Van Radicalisering. Praktijkvoorbeelden van aanpakken gericht op kwetsbare jongeren*. KIIS.
- Holling, C. S. 1973. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics* 4:1-23.
- Holloway, S. L., and H. Pimlott-Wilson. (2014) “‘Any Advice is Welcome Isn’t It?’: Neoliberal Parenting Education, Local Mothering Cultures, and Social Class.” *Environment & Planning A* 46 (1): 94–111. <https://doi.org/10.1068/a45457>
- Horgan, J. (2008). From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618, 80-94. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40375777>
- Ivan, G., B. da Roit, and T. Knijn. 2014. Children First? Changing Attitudes Toward the Primacy of Children in Five European Countries. *Family Issues* 36 (14): 1982–2001. <https://doi.org/10.1177/0192513X13519255>
- Jagers, J. W., Prattini, R. J., & Church, W. T. (2016). Traumatic Stress Among Seriously Delinquent Youth: Considering the Consequences of Neighborhood Circumstance. *American Journal of Community Psychology*, 58(1–2), 69–79. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12076>
- Kalthoff, H. (2009). Opvoedondersteuning aan migrantengezinnen schiet tekort. *Jeugd en Co*, 4, 8-18.
- Klausen, J., R. Libretti, B. W. K. Hung & A. P. Jayasumana (2020) Radicalization Trajectories: An Evidence-Based Computational Approach to Dynamic Risk Assessment of “Homegrown” Jihadists, *Studies in Conflict & Terrorism*, 43:7, 588-615, DOI: 10.1080/1057610X.2018.1492819

Kurtz, L. F. (1997), *Self-help and support groups*, Sage, London.

Lia, B. & Skjolberg, K. (2004), Causes of terrorism: An expanded and updated review of the literature (FFI Rapport - 2004/04307). Kjeller, Norway: Norwegian Defence Research Establishment. Retrieved from <http://rapporter.ffino/rapporter/2004/040307.pdf>.

Livingstone, D. W. (2006). Informal learning: Conceptual distinctions and preliminary findings. In Z. Bekerman, N. C. Burbules, D. Silberman-Keller, Z. Bekerman, N. C. Burbules & D. Silberman-Keller (Eds.), *Learning in places: The informal education reader* (pp. 203- 227). New York, NY,: Peter Lang Publishing.

Lyall, G. (2017). Who are the British Jihadists? Identifying Salient Biographical Factors in the Radicalisation Process. *Perspectives on Terrorism* 11/3.

<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/609/html>;

Marret, J., J. Bellasio, H. Van den Berg, A. Van Gorp, D. van Hemert, L. Leone, R. Meijer, R. Warnes & R. Van Wonderen. (2017) Innovative Methods and Procedures to Assess Counter-violent-radicalisation techniques in Europe: Final Report Providing Background for Using and Further Developing the Validated Toolkit. *IMPACT Europe*. As of 24 August 2018: <http://impacteurope.eu/wp-content/uploads/2017/11/D6.2-Final-Synthesis-report.pdf>

Clark McCauley & Sophia Moskalenko (2008) Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism, *Terrorism and Political Violence*, 20:3, 415-433, DOI: [10.1080/09546550802073367](https://doi.org/10.1080/09546550802073367)

Meloy, J. R., & Yakeley, J. (2014). The Violent True Believer as a “Lone Wolf” - Psychoanalytic Perspectives on Terrorism. *Behavioral Sciences & the Law*, 32(3), 347–365. <https://doi.org/10.1002/bsl.2109>

Mepschen, P. (2012) “Gewone mensen. Populisme en het discours van verdringing in Amsterdam Nieuw West [Ordinary People. Populism and the Discourse of Displacement in Amsterdam New West].” *Sociologie* 8 (1): 66–83. <https://doi.org/10.5117/soc2012.1.meps>

Molinuevo, D. (2013). *Parenting support in Europe*. Dublin: Eurofound.

Moran, P. et al (2004), *What works in parenting support: a review of the international evidence*, London. <http://www.prb.org.uk/wwiparenting/RR574.pdf>.

Nasser-Eddine, M., Garnham, B., Agostino, K., & Caluya, G. (2011). *Countering violent extremism (CVE) literature review*. Edinburgh, Australia: Defence Science and Technology Organization Edinburgh.

Paton, D., Millar, M., & Johnston, D. (2001). Community Resilience to Volcanic Hazard Consequences. *Natural Hazards*, 24(2), 157–169. <https://doi.org/10.1023/a:1011882106373>

Pels, T., & de Ruyter, D. (2012). The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumptions and Empirical Research. *Child & Youth Care Forum*, 41(3), 311–325. <https://doi.org/10.1007/s10566-011-9155-5>

Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders, in opdracht van NWO. Utrecht: Verwey-Jonker Institute.

- Pels, T. en D. de Ruyter. (2011) De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: overzicht van en hiaten in de beschikbare kennis. *Pedagogiek*, 31(2), 117-133.
- Poortinga, W. (2012). Community resilience and health: The role of bonding, bridging, and linking aspects of social capital. *Health & Place*, 18, 286–295.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.healthplace.2011.09.017>
- Ramaekers, S. & A. Vandezande (2013) 'Parents need to become independent problem solvers': a critical reading of the current parenting culture through the case of Triple P, *Ethics and Education*, 8:1, 77-88, DOI: [10.1080/17449642.2013.798530](https://doi.org/10.1080/17449642.2013.798530)
- Rancière, J. (1991). *The ignorant schoolmaster: Five lessons in intellectual emancipation*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Revell, L. (2019). Teacher practice and the pre-crime space: prevent, safeguarding and teacher engagement with extremism and radicalisation. *PRACTICE*, 1(1), 21–36.
<https://doi.org/10.1080/25783858.2019.1591765>
- Rijksoverheid (2017) Rapport 'Weerbare jongeren, weerbare professionals'. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Available from:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/05/01/rapport-%E2%80%98weerbare-jongeren-weerbare-professionals%E2%80%99>
- Schmid, A. P. (2013) Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. The International Centre for Counter- Terrorism (ICCT) – The Hague [online]. P. 91. Retrieved from: <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf>
- Sharifi, A., & Yamagata, Y. (2014). Resilient Urban Planning: Major Principles and Criteria. *Energy Procedia*, 61, 1491–1495. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2014.12.154>
- Sikkens, E., M. van San, S. Sieckelink, M. de Winter. (2017) Parental Influence on Radicalization and De-radicalization according to the Lived Experiences of Former Extremists and their Families. *JD Journal for Deradicalization*. 12, pp. 192-226. Available from:
https://www.researchgate.net/publication/320126005_Parental_Influence_on_Radicalization_and_De-radicalization_according_to_the_Lived_Experiences_of_Former_Extremists_and_their_Families
- Sikkens, E., van San, M., Sieckelink, S., & de Winter, M. (2018). Parents' Perspectives on Radicalization: A Qualitative Study. *Journal of Child and Family Studies*, 27(7), 2276–2284.
<https://doi.org/10.1007/s10826-018-1048-x>
- Silke, A. (2008) Holy Warriors. *European Journal of Criminology* [online]. 2008. Vol. 5, no. 1p. 99-123. [Accessed 12 April 2018]. DOI 10.1177/1477370807084226.
- Slootman, M., & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse Moslims radicaal worden*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam/IMES.
- Staring, R., Geelhoed, F., Aslanoglu, G., Hiah, J., Kox, M. (2014) *Maatschappelijke positie van Turkse Nederlanders: ontwikkelingen en risico's op criminaliteit en radicalisering*. Boom Lemma. Geraadpleegd 16 juni 2020, van: <https://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/integratie-en-radicalisme-onder-turkse-nederlanders-en-turkse-duitsers.aspx>
- Ter Berg, J. & Y. Schothorst (2015) Opvoeden in migrantengezinnen. De resultaten van kwalitatief onderzoek. *Sociaal en Cultureel Planbureau*

Ungar, M. (ed.) (2012). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer

Beurden, S.L. & de Haan, M. (2019). How do Moroccan-Dutch parents (re)construct their parenting practices? Post-migration parenthood as a social site for learning and identity. *Learning, Culture and Social Interaction*, 21, pp. 1 – 9 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2018.12.003>

Van den Berg, M. (2016) Egalitarian paternalism: interactional forms of negotiating equality and intervention in Dutch policy practices, *Citizenship Studies*, 20:3-4, 457-474, DOI: 10.1080/13621025.2015.1122740

Van San, M., Sieckelinck, S., & De Winter, M. (2010). *Idealen op drift- Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*. Boom: Lemma.

Victoroff J, & J. Adelman (2016) Why do individuals resort to political violence? Approaches to the psychology of terrorism. In: Breen-Smyth M, editor. *The Ashgate research companion to political violence*. London: Routledge; p. 137–59

Vollebergh, A. (2020) Circuiting parents' voice: Parenting discussion groups and institutional healing in northeast Paris, *Ethnograph*, DOI: 10.1177/1466138119897085

Woods, D. D. (2015). Four concepts for resilience and the implications for the future of resilience engineering. *Reliability Engineering & System Safety*, 141, 5–9. <https://doi.org/10.1016/j.ress.2015.03.018>

Zautra, A.J., Hall, J.S., & Murray, K.E. (2010). Resilience: A new definition of health for people and communities. In J.R. Reich, A.J. Zautra, & J.S. Hall (Eds). *Handbook of Adult Resilience* (pp. 3-30). New York: The Guilford Press.